

1

Tai tikra istorija, – ją pateikiu kiek įstengdamas išsamiau, – atskleidžianti mano vaidmenį klaidinimo operacijoje, kodiniu pavadinimu „Krituolis“, praėjusio amžiaus penktojo dešimtmečio pabaigoje–šeštojo dešimtmečio pradžioje britų vykdytoje prieš Rytų Vokietijos žvalgybos tarnybą (Štazi) ir pasibaigusioje geriausio, su koku tik man teko dirbti, britų slaptąjo agento ir niekuo dėtos moters, dėl kurios jis pasiaukėjo, mirtimi.

Profesionalus žvalgybos pareigūnas yra ne ką atsparesnis žmogiškiesiems jausmams nei bet kuris kitas iš mūsų. Svarbiausia jam – riba, iki kurios jis pajėgia šiuos jausmus malšinti, ir nesvarbu, ar tai vyksta realiuoju laiku, ar, – kaip mano atveju, – praėjus penkiems dešimtmečiams. Dar prieš porą mėnesių vieną vakarą tįsojau lovoj atokioj Bretanės ūkio sodyboj, tapusioj mano namais, klausydamasis galvijų baubimo ir vištų peštynių, ir atkakliai stūmiau į šoną vidinius priekaištus, kartkartėmis vis pamėginančius neleisti man užmigti. Anuomet buvau pernelyg jaunas, – teisinausi, – pernelyg nepatyręs, pernelyg naivus, pernelyg žalias. Jei jums reikia skalpų, – spyriau si, – traukit pas tuos apgaulės didmeistrius – Džordžą Smailį ir jo viršininką Kontrolierių. Viskas per jų įmantrią klastą, – kietai laikiausi savo, – juk ne mano, o jų sukti, mokslingi protai

lėmė operaciją „Krituolis“ lydėjusį triumfą ir sielvartą. Ir tiktai dabar, sulaukęs garbaus amžiaus ir praradęs ramybę, priremtas prie sienos Tarnybos, kuriai atidaviau gražiausius savo gyvenimo metus, imuosi atskleisti, kad ir kiek man tai kainuotų, šviesiasias ir tamsiasias savo dalyvavimo šioje istorijoje puses.

Pirmiausia, kaip taip atsitiko, kad mane užverbavo Slaptoji žvalgybos tarnyba, – kurią mes, jaunieji žvalgybininkai nenuoramos, anomis tariamai laimingomis dienomis vadino me „Cirku“ ir kuri buvo įsikūrusi ne dabartinėje groteskiškoje tvirtovėje prie Temzės pakrantės, bet pompastiškuose raudonų plytų Viktorijos epochos rūmuose palei Kembridžo aikštės linkį, – man ir pačiam lieka ne ką menkesnė paslaptis nei mano gimimo aplinkybės. Juolab kad šie du įvykiai yra neperskiriami.

Mano tėvas, kurį vargiai beprisimenu, pasak mamos, buvo švaistūnas, pasiturinčios anglų-prancūzų šeimos atžala, pasižyminti nežabotais apetitais, spėriai senkančiu palikimu ir atperkančia meile Prancūzijai. 1930-ųjų vasarą jis mėgavosi vandens procedūromis Bretanės šiaurinėje pakrantėje esančiame Sen Malo kurorte, nepraleisdamas progų paūžauti lošimo ir viešuosiuose namuose ir apskritai pasipuikuoti. Taip jau įvyko, kad mano motina, vienturtė senos Bretanės ūkininkų giminės atžala, tuo metu vos dvidešimties, irgi viešėjo mieste – pamergiavo pasiturinčio galvijų išvaržytojo dukters vestuvių pokylyje. Bent jau pati taip pasakojo. Šiaip ar taip, ji vienintelis šių žinių šaltinis, maža to, visuomet noriai linkdavusi į įvairiausių pagražinimus kaskart, kai tik paaiškėdavo kokių nors nepalankių faktų, todėl visai nenustebčiau, jei ten buvo atvykusi ir ne tokiais dorais tikslais.

Po ceremonijos, pasak motinos, ji ir dar viena pamergė, išsilusios nuo vienos kitos taurės šampano, nutarė papustyti padus iš pokylio ir šventiškai išsipuošusios leidosi į vakarinę pasivaikščiojimą perpildyta alėja, kur kaip tik sukiojosi ir mano tėvas. Motina buvo daili ir gerokai labiau už draugę linkusi pafliirtuoti. Viskas kaipmat peraugo į siautulingą romaną. Tempai, kuriais klostėsi įvykiai, motiną, suprantama, vertė drovėtis. Netrukus surengtos dar vienos vestuvės. Aš tapau jų rezultatu. Vis dėlto paaiškėjo, kad mano tėtutis šeimyniniam gyvenimui nėra sutvertas, mat net pačiais pirmaisiais santuokos metais jis kur kas dažniau išgudrindavo nebūti, nei būti.

Tačiau šioje vietoje pasakojimas įgyja herojišką posūkį. Karas, kaip žinome, keičia viską, tad beregint pakeitė ir mano tėvą. Vos jam prasidėjus tėvas jau klibino Didžiosios Britanijos karo reikalų biuro duris, siūlydamas savo paslaugas visiems, kam tik jų galėtų prireikti. Jo tikslas, anot mamos, buvo, kad Prancūzija išliktų savarankiška. Taip pat ir išsilaisvinti iš šeimyninio gyvenimo pančių – tik šios eretiškos savaimė suprantamybės garsiai įvardyti motinos akivaizdoje man niekada nebūdavo leidžiama. Didžiojoje Britanijoje tuo metu ką tik įsteigta Specialiųjų operacijų valdyba, kuriai, kaip visi žino, patsai Čerčilis pavedė „paskandinti liepsnose visą Europą“. Pietvakarių Bretanės pakrantės miestai tapo tikromis vokiečių povandeninių laivų irštvoimis, o artimiausias nuo mūsų Lorjanas – prieš tai prancūzų karinio jūrų laivyno bazė – suvis didžiausia iš jų. Penkiskart šokęs parašiotu virš bretonų lygumų, tėvas prisidėdavo prie tų Pasipriešinimo judėjimų, kuriuos tik rasdavo, ir nepailsdamas stengėsi kelti kuo didesnę sąmyšį, o galiausiai

mirė nuo gestapininkų rankų siaubinga mirtimi Reno kalėjime, palikdamas po savęs tokį nesavanaudiško pasišventimo pavyzdį, koku deramai sekti vargu ar pajėgtų bet kuris sūnus. Kitas jo palikimas – nepagrįstas tikėjimas nepriklausomų privačių britų vidurinių mokyklų sistema, kuris, nepaisant paties tėvo niūrios mokymosi tokioje mokykloje patirties, pasmerkę mane lygiai tokiam pat likimui.

Ankstyviausieji mano gyvenimo metai prabėgo tarytum rojuje. Motina gamindavo ir čiauškdavo, senelis buvo griežtas, bet malonus, ūkis klestėjo. Namuose šnekėdavom bretoniškai. Katalikiškoje kaimo pradžios mokykloj daili jauna vienuolė, kadaisė pusmetį pradirbusi namų aukle Hadersfilde, išmokė mane anglų kalbos pradmenų ir – pagal nacionalinius reikalavimus – prancūzų. Kai nereikėdavo į mokyklą, basas lakstydavau po laukus ir uolas aplink mūsų ūkį, pjaudavau grikius mamos kepsimiems blynams, prižiūrėdavau seną mūsų paršavedę, vardu Fadetė, ir šėldavau su kitais kaimo vaikais.

Ateitis nieko nereiškė, kol vieną dieną ji manęs tiesiog neištiko.

Putli ponia pavarde Merfi, velionio mano tėvo pusseserė, perėmusi mane iš mamos glėbio Doveryje, parsivežė į savo namus Ilinge. Buvau aštuonerių. Pro traukinio langą pirmą kartą savom akim pamačiau užtvarinius aerostatus. Vakarieniaujant ponas Merfis pareiškė, kad viskas išsispręs per kelis mėnesius, o ponia Merfi su juo visiškai nesutiko, bet abu stengėsi kalbėti lėtai ir esant reikalui net pakartodavo, ką sakę, kad tik juos geriau suprasčiau. Kitą dieną ponia Merfi nusiavedė mane į „Selfridges“ universalinę ir nupirko mokyklinę uniformą, nepamiršdama dėl visa ko išsaugoti kvito. Dar po

dienos ji jau stovėjo Padingtono stoties perone ir braukė ašarą, žvelgdama, kaip moju jai naujaja savo moksleiviška kepuraite atsisveikindamas.

Šioje vietoje turiu šiek tiek detaliau paaiškinti savo anglėjimo, kurio taip troško mano tėvas, priežastis. Vyko karas. Mokyklos turėjo verstis su tuo, kas joms kliūdavo. Netrukus buvau jau nebe Pjeras, o Piteris. Dėl savo anglų kalbos skurdumo neretai susilaukdavau bendramokšlių pašaipų, o dėl bretonišku akcentu persmelktos prancūzų – reiklių mokytojų priekabių. Mažąjį mūsų Lê Dez Egliz kaimelį, – vieną dieną šią žinią man pranešė vos ne kaip eilinę naujieną, – ką tik užgrobė vokiečiai. Mane pasiekiantys, jei tik apskritai pasiekdavo, mamos laišškai būdavo ruduose vokuose su Didžiosios Britanijos spaudos ženklais ir Londono antspaudais. Tik po daugelio metų pajėgiau suvokti žmonių, per kurių rankas jie pereinavo, drąsą. Šventadieniai ir atostogos reiškė tai berniukiškas stovyklas, tai tėvių globą. Raudonų plytų pradinė mokykla virto pilka granitine vidurine, bet mokymo planas iš esmės liko toks pat: tas pat margarinas, tie patys pamokslai apie patriotizmą ir Imperiją, tas pat atsitiktinis smurtas, neatsakingas žiaurumas ir nenukalšinami, į nieką konkrečiai nenukreipti seksualiniai geismai. Vieną 1944-ųjų pavasario vakarą, visai prieš pat sąjungininkų išsilaipinimą Normandijoje, į savo kabinetą mane pasikvietė mokyklos direktorius ir pranešė, kad mano tėvas mirė kario mirtimi ir kad turėčiau juo didžiuotis. Dėl saugumo sumetimų jokios išsamesnės informacijos pateikta nebuvo.

Šešiolicos, pusiau suaugęs anglų nepritaipėlis, po ypač nuobodaus paskutiniojo mokslo metų trimestro grįžau į pokarinę Bretanę. Senelis buvo miręs. Patalą mama dalijosi su nauju

draugužiu – mesjė Emiliu. Tik man jis nė kiek nerūpėjo. Pusė Fadetės buvo atiduota vokiečiams, kita pusė – Pasipriešinimo sąjūdžiui. Skatinamas vaikystės prieštaravimų ir pakurstytas sūniško pareigos jausmo, įsmukau zuikiu į Marselio traukinį ir, apsimetęs metais vyresniu, pamėginau užsirašyti į Prancūzijos svetimšalių legioną. Ši donkichotiška avantiūra labai greit baigėsi Legiono vyresnybei padarius retą išimtį ir patenkinus mano motinos skundą, grįstą tuo, kad aš ne svetimšalis, o prancūzas, tad netrukus ir vėl atsidūriau nelaisvėje, tik šį kartą Šordiče, Londono rajone, kur mano tėvo įbrolis, – visiška jo priešingybė, – Markusas turėjo prekybos įmonę, importavusią prabangius kailius ir kilimus iš Sovietų Sąjungos (tiesa, jis visada ją vadino Rusija) ir savo amato pasisiūlė išmokyti ir mane.

Dėdulė Markusas lieka dar viena neįminta mano gyvenimo paslaptis. Iki pat šiol nesu tikras, ar jo pasiūlymas mane įdarbinti nebuvo kaip nors įkvėptas vėlesnių mano vadovų. Vos tik jo paklausdavau, kaip mirė mano tėvas, jis tuojau nepritariamai papurtydavo galvą – ir tai darė anaip tol ne norėdamas parodyti nepasitenkinimą tėvu, o tiesiog dėl klausimo paikumo. Kartais imu net svarstyti, ar įmanoma žmogui jau gimti uždaro būdo, panašiai kaip gimstama pasiturinčiu, aukštu ar muzikaliu. Markusas nebuvo nei nedorėlis, nei kietakaktis, nei pikčiurna. Jis buvo tiesiog uždaras. Tipiškas vidurio europietis. Pavarde Kolinsas. Taip niekada ir nesužinojau, kaip jis vadinosi anksčiau. Angliškai jis kalbėdavo su akcentu ir labai greit, o kokia buvo jo gimtoji kalba – niekada neprasitarė. Mane jis vadindavo Pjeru. Turėjo mylimąją vardą Dolė, skrybėlių parduotuvėlės Vopinge savininę, kuri penktadienių popietėmis

atvažiuodavo jo pasiimti nuo pat mūsų įstaigos durų. Neturėdavau nė menkiausio supratimo nei kur jie praleisdavo savaitgalius, nei ar jie buvo susituokę vienas su kitu, ar su kitais žmonėmis. Žinojau, kad Dolės gyvenime yra kažkoks Bernis, tačiau visiškai nenutuokiau, kas tas Bernis – jos vyras, sūnus ar brolis: tiesiog Dolė taip pat pasižymėjo igimtu uždarumu.

Net ir dabar, žvelgdamas į praeitį, negalėčiau pasakyti, ar Kolinso Transsibiro kailių ir dailių kilimų bendrovė buvo iš tikrųjų pirmiausia verslo įmonė, ar vis dėlto priedangos organizacija, įkurta informacijai rinkti. Vėliau, kai pamėginau šitai išsiaiškinti, atsidūriau priešais aklina sieną. Puikiai pame nu, kad dėdulė Markusas, ruošdamasis keliauti į mugę Kijeve, Permėje ar Irkutske, kas kartą nepaprastai nervindavosi, o grįžęs smarkiai užgerdavo. Ir kad artėjant šioms išvykoms pas mus į biurą vis užsukdavo sklاندžiausia anglų kalba kalbantis ponas vardu Džekas – iš pradžių apžavėdavo sekretores, kyštelėdavo galvą į rūšiavimo patalpas ir šūktelėdavo man: „Sveiks, Piteri, ar gerai einas?“ (Pjeru į mane niekada nesikreipdavo), o tada išsivesdavo Markusą kažkur ištaigingai papietauti. Grįžęs po tokių pietų dėdė droždavo tiesiai į savo kabinetą ir užsirakindavo.

Džekas prisistatydavo sabalų kailių brokeriu, bet vėliau patyriau, jog tikrasis jo darbas buvo žvalgyba – vieną gražią dieną Markusui pareiškus, kad gydytojas jam daugiau nebeleidžia vykti į muges, Džekas vietoj dėdės pietų pasikvietė mane ir nusivedęs į Keliauninkų klubą Pal Male ėmė teirautis, ar man nebūtų kur kas labiau patikęs gyvenimas svetimšalių legione, ar turiu išties rimtų ketinimų dėl kurios nors iš savo merginų, kodėl net ir būdamas boksavimosi komandos kapitonas

vis dėlto mečiau privačią mokyklą ir ar kada nors nesu susimąstęs apie tai, kad galėčiau šį tą naudinga nuveikti Tėvynei (turėjo omenyje, žinoma, Angliją) – juk jei jau dėl amžiaus jaučiuosi praradęs progą pakariauti, tai štai, dabar yra galimybė atsigriebti. Pietaudamas apie mano tėvą užsiminė vos vieną vienintelį kartą, visiškai nerūpestingai, stengdamasis sudaryti įspūdį, lyg dar kiek ir ši tema jam į galvą iš viso nė nebūtų atklydusi:

– Ak, tiesa, dėl gerbiamo tavo velionio tėtušio. Tegu tai liks išimtinai tik tarp mūsų: jei ką, aš tau to niekada nesakiau. Tinka?

– Taip.

– Jis buvo iš tiesų drąsus vaikinai, ir velniškai gerai pasitarnavo savo tėvynei. Abiem tėvynėms. Ir nieko čia daugiau nebepridursiu.

– Jei jau taip sakot.

– Tai už jį.

Už jį, linktelėjau, ir tylėdami išgėrėm į jo sveikatą.

Dailiame užmiesčio namuke Hampšyre Džekas, jo kolega Sendis ir dalykiška mergina, prisistačiusi Emile, – ją kaipmat įsimylėjau, – negaišdami apmokė mane, kaip pasiimti siuntinėlių iš Kijevo centre įrengtos specialios slėptuvės, – iš tiesų tai iš seno mūrinio tabako kiosko sienos išsklibinamos plytos – lygiai tokią pačią sieną jie turėjo pasistatę oranžerijoje. Taip pat nurodė ženklą, iš kurio suprasčiau, kad eiti prie slėptuvės jau galima, – šiuo atveju tai būsiąs prie tvoros priirištas sudriskęs žalias kaspinėlis. Be to, instruktavo, kaip parodyti, kad siuntinėlių iš slėptuvės paėmiau, – tiesiog švystelėti tuščią rusiškų cigarečių pakelį į autobusų stotelės šiukšliadėžę.

– Tiesa, Piteri, kai prašysi rusų vizos, verčiau naudokis savo ne britišku, bet prancūzišku pasu, – nerūpestingai patarė, čia pat primindamas, kad dėdulė Markusas turi dukterinę įmonę Paryžiuje. – Ir, beje, apie Emilę gali nė nesvajoti, – pridūrė dėl visa ko, – jei aš kartais, – o taip ir buvo, – manyčiau kitaip.

*

Štai toks buvo pirmasis mano įsitraukimas į žaidimą, pirmoji mano užduotis organizacijai, kurią vėliau iš kolegų išmoksiu vadinti „Cirku“, pirmasis mėginimas išvelgti savyje velionio tėvo vaizdinį atitinkantį slaptąjį karį. Tiksliai nė nebepamenu, kiek per paskesnius porą metų dar atlikau panašių išvykų, – bent pusę tuzino tai tikrai: į Leningradą, Gdanską ir Sofiją, paskui į Leipciją ir Dresdeną, ir visos jos, panašu, baigėsi be ypatingų ekscesų, jei tik nekrepsim dėmesio į nervus, išeikvotus kas kartą tiek ruošiantis tokiai kelionei, tiek po jos mėginant nurimti.

Turiningai leisdamas savaitgalius kitame užmiesčio namuke, taip pat su nuostabiu sodu, savo repertuarą praturtinau papildomais triukais – pavyzdžiui, mokiausi suprasti, ar nesu sekamas, ir slapčia atlikti vadinamąjį „perdavimą“ prasilenkiant su nepažįstamuoju minioje. Maždaug įpusėjus mokymus, per kuklią ceremoniją, surengtą konspiraciniame bute Pietų Odlio gatvėje, man buvo įteikti tėvo už narsą kadaise pelnyti medaliai: vienas – prancūzų, kitas – anglų, kartu su juos lydintiais padėkos raštais. Kodėl tik dabar? – būčiau galėjęs paklausti. Bet tuo metu jau buvau išmokęs neklausinėti.

Ir tik kai pradėjau lankytis Rytų Vokietijoje, į mano gyvenimą įžengė tasai kresnas, akiniuotas ir nuolatos dėl ko nors

sunerimęs neužauga Džordžas Smailis – tai įvyko vieną sekmadienio popietę Vakarų Sasekse, kur mane po kelionės apklausinėjo jau net nebe Džekas, bet stačiokiškas žmogėnas, vardu Džimas, čekų kilmės mano bendraamžis, kurio pavardė, kai jau jam leido prisistatyti ir ja, paaiškėjo esanti Prido. Miniu jį, nes vėliau mano karjeroje jis taip pat atliko itin svarbų vaidmenį.

Pokalbio Smailis klausėsi beveik neįsiterpdamas, tiesiog sėdėjo ir vis dėbčiojo lyg koks apuokas pro akinius storais rėmeliais. Tačiau kai ataskaitą pabaigiau, pasiūlė apsukti ratą sode, kuris atrodė begalinis ir jungėsi su greta esančiu parku. Šnekėjomės. Tai prisėsdavom ant suoločio, tai žingsniuodavom, tai vėl prisėsdavom, ir pokalbiui vis nebuvo galo. Brangioji mano mamaitė – ar ji gyva ir sveika? Ačiū, Džordžai, ji laikosi puikiai. Tiesa, truputį kvaištelėjusi, bet šiaip viskas gerai. O dėl tėtušio – ar tebesaugau jo medalius? Mama šveičia juos kiekvieną sekmadienį, atsakiau, ir tai buvo gryniausia tiesa. Nutylėjau tik, kad kartais prisega juos man ir apsiverkia. Kitaip nei Džekas, apie mano merginas Smailis nė neužsiminė. Matyt, nutarė, kad jei jau jų yra pakankamai daug, tai nė viena rimtesnio pavojaus nekelia.

Kai galvoju apie šį pašnekesį dabar, niekaip neatsikratau minties, jog jis, sąmoningai ar ne, tokiu būdu siūlėsi man į tėvus. Vėliau maždaug tokį vaidmenį ir užėmė. Nors gal taip atsitiko ne tiek dėl jo, kiek dėl mano paties norų. Šiaip ar taip, kai galiausiai uždavė TĄ klausimą, pasijutau lyg atsidūręs pakeičiui namo, net jei mano namai iš tiesų buvo anapus Lamanšo, Bretanėje.

– Įdomu, – tarė jis lyg niekur nieko, – ar niekada nesvarstei apie galimybę bendradarbiauti su mumis kur kas reguliaries-

niais pagrindais? Žmonės, kuriuos pasitelkiam iš šalies, ne visada būna tinkami darbuotis organizacijos viduje. Bet manom, kad tavo atveju taip nenutiktų. Daug nemokam, o ir karjera pas mus dažnai nei iš šio, nei iš to nutrūksta. Bet visi jaučiam, kad šis darbas yra svarbus, ypač kai labiausiai rūpi ne tiek priemonės, kiek rezultatas.